

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВПО В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Розглянуто методичні підходи до вивчення соціально-економічної інтеграції внутрішньо переміщених осіб в територіальних громадах. Виділено основні чинники, що характеризують сприятливість територіальної громади для життєзабезпечення ВПО, а саме: житло, робота, соціальний захист, соціально-культурне, медичне і транспортне обслуговування та соціальна адаптація в приймаючих громадах. Доведено, що когнітивний підхід дозволяє провести оцінювання привабливості територіальної громади для довгострокової інтеграції вимушених переселенців та реалізації комплексу заходів по доведенню показників їх обслуговування до нормативних значень.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, довгострокова інтеграція мігрантів, когнітивний підхід, територіальна громада.

Актуальність питання щодо вивчення соціально-економічної інтеграції ВПО (внутрішньо переміщених осіб) в сільських територіальних громадах доводиться тим, що з початку російської воєнної агресії з України виїхали понад 6,2 млн осіб, зокрема, із них залишилися в Європі понад 5,8 млн вимушених мігрантів [1]. Зазначимо, що в Україні нараховується майже 4,9 млн. осіб, з них «першої хвилі» (2014-2015 рр.) – біля 1,4 млн, «другої хвилі» (2022-2023 рр.) – понад 3,5 млн осіб [2]. Водночас сьогодні значна частина вимушених переселенців дотепер не визначились остаточно з місцем перебування, забезпечення житлом і роботою, соціально-культурним і комунально-побутовим обслуговуванням та перебувають у стані невизначеності щодо їх подальшої перспективи.

При вивченні соціально-економічної інтеграції ВПО в територіальних громадах доцільно передбачити такі можливі ситуації, які необхідно врахувати при формуванні методичного підходу. Так, продовження війни в країні дозволяє зумовлює процеси руйнації об'єктів соціальної інфраструктури на тимчасово окупованих територіях (ТОТ) та у прифронтових областях, що вимагає від приймаючих громад забезпечити довгострокову інтеграцію ВПО та розглядати ці процеси як стратегічний пріоритет. У випадку відсутності можливості чи бажання місцевої влади вирішувати проблеми вимушених мігрантів по місцю їх прибуття, що вимагає забезпечення переїзду та інтеграції ВПО в інші регіони. Водночас в умовах звільнення ТОТ у переселенців може виникнути бажання повернутися ВПО на попереднє місце проживання та реінтеграцію.

Оцінювання можливості довгострокової інтеграції ВПО у приймаючій громад можна провести за когнітивним підходом, який передбачає використання сукупності основних чинників, які можуть тимчасово змінюватися та взаємодіяти між собою. Такими змінними для оцінки привабливості поселення для інтеграції ВПО є складові життєзабезпечення вимушених переселенців, які вони повинні отримати, щоб їх життя на новому місці відповідало сучасним вимогам та гарантувало безпеку і відсутність дискримінації, зокрема: повноцінне житло; повну зайнятість працездатного населення; соціальне забезпечення, соціальну допомогу, соціальний захист; систему культурно-побутового обслуговування; медичного обслуговування; транспортного обслуговування; соціальну адаптацію вимушених

мігрантів та убезпечення їх від непорозумінь із місцевим населенням в територіальних громадах.

З метою одержання об'єктивної характеристики по кожній зі складових необхідно попередньо розкрити загальні підходи до вирішення проблеми забезпечення привабливості приймаючих поселень для довгострокової інтеграції ВПО. Зазначимо, що привабливість поселення характеризується наявною і потенційною спроможністю приймаючого населеного пункту за показниками ресурсного забезпечення бути придатним для проживання ВПО та довгострокової інтеграції вимушених мігрантів.

Вважаємо, що виділені нами чинники оцінювання життєзабезпечення вимушених переселенців є обґрунтованими, оскільки дозволяють повністю задовольнити потреби переселенців та характеризують спроможність забезпечити їх довгострокову інтеграцію. Однак, ці чинники є слабоструктурованими, характеризуються як кількісними, так і якісними елементами, які є маловідомі й невизначені [3, с. 14-15]. Для таких завдань характерним є відсутність методів розв'язання на основі безпосередніх перетворень даних.

За когнітивного підходу оцінювання привабливості приймаючого поселення для ВПО необхідно розглядати як процес, у ході якого ОПР (особа, яка приймає рішення – експерт/група експертів, голова громади/староста поселення), оперуючи кількісною та якісною інформацією (у формі гіпотез), критично осмислює перспективи прийняття переселенців за умов мінливості середовища його функціонування та обмеженості в часі для прийняття рішення щодо можливості розміщення і довгострокової інтеграції вимушених мігрантів.

Вважаємо, що приймаюча громада (поселення), де буде проходити довгострокова інтеграція вимушених мігрантів, володіє певним невикористаним (вільним) потенціалом, який буде залучено для закріплення переселенців. При прийнятті позитивного рішення щодо прийому мігрантів в подальшому по кожному чиннику буде реалізовуватися комплекс заходів для досягнення нормативних показників забезпечення відповідними послугами (житлом, роботою, транспортом, соціальними послугами колективного або індивідуального використання) та формування доброзичливої атмосфери.

Щодо соціальної адаптації мігрантів, то існує два виміри або два підходи [4, с. 61]: соціокультурний підхід – подолання психологічного стресу, викликаного фактом переміщення до нового місця проживання; ресурсний підхід – отримання інформації щодо наявності та розташування в новому місці проживання ресурсів, які необхідні для підтримання «життєдіяльності» (житла, продуктів харчування, джерел доходів (заробітної плати, доходів від підприємницької діяльності, соціальних виплат), медичного обслуговування, освітніх закладів, транспорту та комунікацій тощо). Слід зазначити, що адаптацію ВПО також рекомендують розглядати не як одноетапний процес, а як послідовність етапів.

Водночас для встановлення гарантій безпеки і відсутності дискримінації щодо вимушених переселенців необхідно буде проводити інтерв'ю місцевих жителів з метою оцінки доброзичливості/критичності ситуації в поселенні. За необхідності кількісні показники або абсолютні значення окремих складових розраховуються як середньоарифметичні.

Отже, коефіцієнт конкретного чинника буде мати значення «1 і менше» – послуга надається або «0» – послуга відсутня. У випадку відсутні кількісних величин, експерти повинні оцінити значення коефіцієнта з урахуванням власного досвіду. Розрахувавши коефіцієнт по кожній виділеній складовій необхідно побудувати матрицю взаємозв'язку чинників та ризиків, у заголовках стовпців якої вказати ризик, що оцінюється, а в заголовках

рядків – чинник впливу. На кожному з їх перетинів має бути зроблена відмітка про наявність (+;-) / відсутність впливу (0) того чи іншого чинника. Позитивна позначка свідчатиме, що зміна певного чинника підвищує ймовірність посилення ризику, негативна – навпаки [5, с. 65].

Оцінювання якості побудованих сценаріїв, обґрунтування вибору найкращого та найімовірнішого слід здійснити з використанням ймовірнісного моделювання за допомогою мережі Байєса [6, с. 215-263]. На основі побудованої топології мережі Байєса, насамперед, необхідно визначити найбільш значимі змінні, що впливають на цільову. Потім - побудувати рівняння множинної регресії з включенням до моделі виділених змінних. Оцінку параметрів моделі доцільно виконати завдяки рекурсивному методу найменших квадратів. На основі одержаних результатів аналізу може бути визначено найбільш ймовірний сценарій.

Отже, за результатами дослідження можна зробити висновок, що оцінювання привабливості територіальної громади для довготривалої інтеграції ВПО за когнітивним підходом слід визнати ефективним інструментом прийняття управлінських рішень щодо черговості проведення заходів для досягнення нормативних значень основних показників потенціалу територіальної громади, реалізація дій якого має здійснюватись у запропонованій послідовності.

Використані джерела:

1. Зануда А. Скільки українців не повернуться з-за кордону і чим не загрожує Україні. Електронний документ: режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c06e1y0lv80o>
2. Соціальний захист-2022 у цифрах і фактах. Підтримка ВПО. Електронний документ: режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/sotsialnyi-zakhyst-2022-u-tsyfrakh-i-faktakh-pidtrymka-vpo>
3. Помазун О.М. Когнітивна система для моделювання слабоструктурованих ситуацій. Харків: ХНУРЕ, 2020. 102 с. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/9b0bb00f-dfb8-426f-b0ea-7dd052f674f0/content>
4. Тітар І.О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Український соціум*. 2016. № 4(59). С. 57-68.
5. Левченко Н.М., Табаков І.С. Оцінювання інвестиційної привабливості підприємств за когнітивним підходом. *Сталий розвиток економіки*. 2019. №2 (43). С. 63-70.
6. Згуровський М. З., Бідюк П. І., Терентьев О. М., Просьянкіна-Жарова Т. І. Байєсівські мережі в системах підтримки прийняття рішень. Київ: ТОВ «Видавниче Підприємство «Едельвейс», 2015. 300 с.